

E Y Ü P S U L T A N S E M P O Z Y U M U I V

TARİHİ, KÜLTÜRÜ VE SANATIYLA
EYÜPSULTAN
SEMPOZYUMU
IV
TEBLİĞLER

EYÜP BELEDİYESİ
KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ
Tel: (0212) 563 16 65 - 616 00 98
Fax: (0 212) 616 00 78

EYÜP BELEDİYESİ
KÜLTÜR YAYINLARI
13

GENEL YÖNETİM:
OSMAN SAK

YAYIN SORUMLUSU:
İRFAN ÇALIŞAN

GRAFİK TASARIM:
YAZIEVİ İLETİŞİM HİZMETLERİ

FİLM ÇIKIŞ:
KOMBI

BASKI:
SEÇİL OFSET

CİLT:
BAYINDIR

BASILDIĞI YER:
İSTANBUL

BASKI TARİHİ:
KASIM 2000

*Eyüpsultan Sempozyumu kitabında kullanılan,
tebliğ sahiplerine ait olanlar dışındaki görsel malzemeler
Eyüp Belediyesi, Kâzım Zaim ve Yazievi İletişim Hizmetleri arşivlerine aittir.
Kitaptaki tüm yazıların ve görsel malzemelerin
yayın hakkı Eyüp Belediyesi'ne aittir.
Bir başka yerde izinsiz olarak yayımlanamaz
ve kullanılamaz.*

EYÜP SULTAN HAZİRELERİNDEKİ MİMARİ DÜZENLEMELİ LAHİTLER

Yrd. Doç. Dr. NURİ SEÇGİN

1970 yılında Tokat'ta doğmuştur.

İlk ve Orta öğrenimini aynı şehirde tamamlayarak 1986 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü'nde yüksek öğrenime başlamıştır.

Yüksek Lisans ve Doktora öğrenimini de aynı Üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlayan Nuri Seçgin 1991 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü Türk İslâm Sanatları Anabilim Dalı'nın

araştırma görevliliği kadrosuna atanmıştır.

Çalışmalarını Erken Devir Anadolu Türk Mimarisi üzerine yoğunlaştıran Nuri Seçgin, şu anda Yrd. Doç. ünvanıyla öğretim üyeliği görevine devam etmektedir.

Resim 1. Eyüp Sultan Külliyesi ve çevresi

Resim 2. Saliba Sultan Labdi'nin batıdan görünüşü

Bilindiği gibi Eyüp semti, İstanbul'un Fethi'nden sonra sur dışında kurulan ilk Türk-İslâm yerleşmesidir. Eyüp'ün tarihteki dinî kimliğini belirleyen en önemli unsur, hiç şüphesiz Hz. Muhammed'in mihamdârı Ebu Eyyûb Halid ibn Zeyd el-Ensârî'ye ait olan ve Fatih Sultan Mehmet'in hocası Akşemseddin tarafından bulunan mezarıdır. Fatih Sultan Mehmet, bu mezarın bulunduğu yere, bir türbe ile cami, medrese, imaret ve hamam yapılarından oluşan külliyesini yaptırdıktan sonra Eyüp, kısa sürede Türk-İslâm dünyasının önemli bir dinî merkezi haline gelmiştir. (R.1) Öyle ki, hacca gidenler önce Eyüp'ü ziyaret ederler, cuma namazları Eyüp'te kılınır ve hatta Eyüp topraklarına abdestsiz basılmazmış.¹ Öte yandan, hükümdarların kılıç kuşanma merasimleri için de kullanılan Eyüp Sultan Türbesi'nin, devlet protokolünde de ne kadar önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır.²

Feth'in hemen sonrasında imparatorluk merkezi olan İstanbul'un iskânı için Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden getirilen Türk toplulukları İstanbul'da belirli semtlere yerleştirilmişlerdir.

Aksaray ve Çarşamba bu şekilde iskân edilen semtlerin tipik örnekleridir. Bu politika çerçevesinde, Bursalılar da Eyüp'e yerleştirilmiş ve hatta Fatih Sultan Mehmet, buradaki iskânın daha nitelikli bir toplumsal yapıya kavuşturulması için hocası Akşemseddin'e de, buraya yerleşmesi konusunda tavsiyede bulunmuştur.

Eyüp'ün yerleşme dokusu, 19. yüz-

1 Gökteş, Uğur: "Eyüp Sultan Ziyareti", İstanbul Ansiklopedisi, C.3, İstanbul 1994, s.243.; Yavuz, Hulusi: "İslâmî ziyaret merkezi olarak Eyüpsultan", Taribi, Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüpsultan Sempozyumu, (İstanbul/28-30 Mayıs 1999), İstanbul 2000, s.282-289.

Resim 3. Saliba Sultan Lab-di'nden cephe detayı

Resim 4. -Saliba Sultan Lab-di'nin başşabidesi ve dışa bakan yüzündeki kitabe

Resim 5. Saliba Sultan Lab-di'nin başşabidesi ve içe bakan yüzündeki bitkisel kompozisyon

2 Eralp, T.Nejat: "Eyüpsultan ve Osmanlı hükümdarlarının kılıç kuşanma törenleri Taklid-i Seyf", *Taribi, Kültürü ve Sanatıyla II. Eyüpsultan Sempozyumu*, (İstanbul 8-10 Mayıs 1998), İstanbul 1998, s.150-153. ; Tanman, M.Baba: "Kılıç kuşanma törenlerinin Eyüp Sultan Külliyesi ve yakın çevresine yansması", *Taribi, Kültürü ve Sanatıyla II. Eyüpsultan Sempozyumu*, (İstanbul/ 8-10 Mayıs 1998), İstanbul 1998, s.76-93.

3 Kara, Fabrünisa (Ensari): "Eyüp", *İstanbul Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul 1994, s.245-250

4 Yücel, Erdem: "Eyüp Mezarlığı", *İstanbul Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul 1994, s.252.

5 Ragheb, Youssef: "İslam hukukuna göre mezarın yapısı", *İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri I*, Ankara 1996, s.17-23.

yıla kadar olan dönemde düzenli bir gelişme göstermiş, bütün sultanların öncelikli tercihi olan Haliç kıyıları, bir yandan dönemin ihtiyacına bağlı olarak cami, medrese, imaret, tekke, çeşme, sebil ve hamam gibi dinî ve sosyal yapılarla bayındır hale getirilirken, diğer yandan da sahil sarayları, köşk ve kasırlarla kentin sayfiye yerlerinden biri olarak masal dünyasını andıran bir çehreye bürünmüştür. 19. Yüzyılda geleneksel yaşam biçimindeki köklü değişiklikler ve batılı değerlerin benimsenmesi saray erkânının ilgisini Boğaz'a yöneltmiş, Haliç kıyılarında boş ve bakımsız kalan yapılar ise bizzat padişah tarafından yıktırılarak yerlerine sanayi tesisleri inşa edilmiştir.³ Fiziksel ve sosyo-kültürel dokusunu derinden etkileyen bu değişikliğe rağmen Eyüp, yer yer kayıplar görülmekle birlikte bir özelliğini muhafaza etmeyi başarabilmiştir. O da, Eyüp Sultan Türbesi'nin inşasıyla başlayan ve sınırları Eyüp Sultan, Üç Şehitler, İslâm Bey, Cezerî Kâsım ve Gümüşsuyu mahallelerini de içine alacak şekilde Haliç kıyılarından Karayağdı Bayırı'na ve oradan da Edirnekapı'ya ulaşan Eyüp Mezarlığı'dır.⁴ Merkezini Eyüp Sultan Külliyesi'nin oluşturduğu Eyüp Mezarlığı'nda halktan kişilerin mezarları olduğu gibi, padişah, vezir, hanım sultan, şair, din adamı ve âlim gibi önemli kişilerin de lâhit mezarları ve türbeleri bulunmaktadır.

Bilindiği gibi, İslâm inancında Hz. Peygamber'in hadislerine dayanılarak, gösterişten uzak ve basit mezarların yapılması tavsiye edilmiştir. Öyle ki, bu kaide doğrultusunda yapılan basit mezarlara bile belirli ölçüler getirilmiştir.⁵ Mezar yapılarındaki bu sınırlamanın, çoktanrılı dini yeni terketmiş putperest bir toplumda tevhide (Allah'ın birliğine inanma) korumak ve israfı önlemek gibi birtakım dinî

kaygılara dayandığı düşünülmektedir.⁶ Ancak bu sınırlama, anıtsal mezarların yapılmasını önleyememiş, özellikle Türklerin, İslâmiyeti kabul etmelerinden sonra da eski geleneklerini (mezar mimarisi, defin gelenekleri vs.) sürdürmeleri nedeniyle kümbet-türbe adıyla İslâm toplumlarına özgü olan bir mezar mimarisi gelişmiştir. Bunun yanısıra, anıtsal mezar yapılarına paralel olarak normal ölçülerdeki mezarların da, özellikle durumlarını ortaya koyan çeşitli formlar kazandıkları görülür. Sıradan halka ait mezarlar basit kuruluşları ve şahideleleriyle hiç bir özellik ifade etmezlerken, önemli kişilere ait özellikli mezarlar gerek yapısal formları ve gerekse bezemeli yüzleriyle sanat tarihinin önemli bir konu başlığını oluşturmaktadırlar. Bu mezarlarda formu belirleyen hiç şüphesiz ölen kişinin sosyal ve ekonomik durumudur.

Şahidelerinden anlaşıldığı kadarıyla genellikle önemli kişiler için yapılan ve bazı örnekleriyle bu bildirin de konusunu oluşturan lâhit tipindeki mezarların 11.-12. yüzyıldan itibaren var oldukları bilinmektedir.⁷ Ancak geçen zamanla birlikte bu mezar tipi öylesine zenginleşmiş ve çeşitlilik kazanmıştır ki, kendi içerisinde bir sınıflama yapma gereği doğmuştur. Bu anlamda kapsamlı bir çalışma yapılmamış olmakla birlikte spesifik konulara yönelik ve birbirini tamamlayan bilimsel çalışmaların var olduğunu biliyoruz.⁸ Bu çalışmalarda ortaya konan lahit mezarlar başlığı altındaki sınıflama, belirli bir alanda ve sınırlı sayıda örnekler çerçevesinde yapılmıştır. Şüphesiz, başka örneklerin de katılımıyla bu sınıflamayı genişletmek ve daha da geliştirmek mümkündür. Nitekim, Süleymaniye Haziresi'nde ve II. Mahmut Haziresi'nde tesbit ettiğimiz bazı örnekler, genel olarak lâhit mezarlar grubuna girmekle birlikte

Resim 6. Es-seyyid Muhammed Salib Bey Labdi'nin köşe detayı

Resim 7. Es-seyyid Muhammed Salib Bey Labdi'nin yan cephesi

Resim 8. Es-seyyid Muhammed Salib Bey Labdi'nin genel görünüşü

6 Can, Yılmaz: "İslâmın ilk yıllarında mezar, mezarlıklar ve İslâm şehri", Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu, (18-20 Aralık 1998/İstanbul), İstanbul 1999, s.453-470. ; Karaman, Hayreddin: "Ölüm, ölü, defin ve merasimler", İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri I, Ankara 1996, s.3-15.

7 Karamağralı, Beyhan: Ahlat Mezar Taşları, Ankara 1992, s.44.

8 Aksel, Tibet : "Yenikapı Mevlevihanesi Haziresi", İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri I, Ankara 1996, s.223-281'de lahitle mezarlar, sözkonusu bazide bulunan örnekler çerçevesinde sanduka lâhitler, tekne lâhitler ve masa lâhitler olarak üç grupta ele alınmıştır. ; Akıllı, Hüseyin : "Edirne Osmanlı mezarlıklarının restorasyon ve konservasyon işiği altında değerlendirilmesi", Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu, (18-20 Aralık 1998/İstanbul), İstanbul 1999, s.140-159'da da aynı tipolojik sınıflama yapılmıştır

Resim 9. Es-seyyid Muhammed Salib Bey Labdi'nin ayak şabidesi

Resim 10. Es-seyyid Muhammed Salib Bey Labdi'nin başşabidesi

Resim 11. Şerife Aişe Atıyye Hanım Labdi'nin başşabidesi ve içe bakan yüzündeki kitabe

özellikli durumları itibariyle farklı bir grup oluşturmaktadırlar. Kapsamlı bir araştırma yapıldığında, konu ile ilgili örnekleri daha da çoğaltmak mümkün olacaktır. Ancak, bu bildiri çerçevesinde Eyüp Sultan Hazirelerinde bulunan ve gerek plân kuruluşu, gerekse cephe düzenlemeleri itibariyle dikkat çeken beş özgün lâhit üzerinde duracağız.

Bu ve benzeri lâhitlerin bir çoğu 19.yüzyıl sonu 20.yüzyıl başlarına tarihlenirken bir örnek var ki, yaklaşık bir yüzyıl öncesine h.1192/m.1778 yılına tarihlenmektedir. Sultan III. Ahmet'in kızı Safiye Sultan'a ait olan bu lâhit erken bir uygulama olmasına rağmen dönemin üslûbuna bağlı olarak mimarî düzenlemeyi bütün unsurlarıyla yansıtmaktadır. Basit dikdörtgen plânlı lâhit, yüzeyleri iri yaprak motifleriyle işlenmiş yüksekce bir kaide üzerinde yer almaktadır.(R.2)

Lâhdin tüm cephelerinde birbirinin devamı olan, bütünleşmiş bir düzenleme hakimdir. Cepheye tümüyle bağımlı sütunceler üstten dekoratif kemerlerle bağlanmış ve sütunceler arasına da yüksek kabartma olarak meyve dolu tabaklar işlenmiştir.(R.3)

Cepheden dışa taşan ve ikinci bir kademe halinde bir önceki düzenlemeyi kuşatan diğer sütunceler, lahit yüzeyine sadece kaide ve başlık kısımlarıyla bağlanmışlardır. Yine, ortalarında istiridye kabuğu yer alan dekoratif kemerlerle birleştirilmiş bu sütunceler dizisi ile lâhdin etrafında adeta bir galeri düzeni oluşturulmuştur. Lâhdin dar kenarlarına sıfırlanmış olarak yükselen şahideler yassı dikdörtgen bir biçime sahiptirler. Alt köşeleri barok tarzı kırık S'lerle dolgulanan baş şahidesinin dışa bakan yüzüne kitabe işlenmiştir.(R.4) Üst kısımları, ortada istiridye kabuğu ile taçlandırılmış kırık S konturlu tepeliklerle sonlanan şahidelerin diğer yüzlerinde, kase içe-

risinden çıkan stilize çiçek motifli kompozisyonlar yer alır.(R.5)

İkinci örnek, baş şahidesindeki tarih kaydından h.1204/m.1789-h.1306/m. 1888 yılları arasında yaşamış olduğu anlaşılan Es-seyyid Muhammed Salih Bey'in lâhdi olup, Eyüp Sultan Haziresi'nden bir yolla ayrılan Haliç yönündeki adada yer almaktadır. Kenarları pahlı bir tabana oturtulan lâhit (1.97x0.60) m. ölçülerindedir. Kaide kısmında diagonal dikdörtgen bir biçim oluşturacak şekilde dışa taşan köşelerin, aynı zamanda lâhdin köşe konsollarıyla da bütünleşmesiyle bu unsurların askıda kalması önlenmiştir.(R.6) Kaideden gövdeye geçişte yer alan profilli silmelerin yüzeyi hafif bitkisel motiflerle bezenmiştir. Lâhdin dar cephelerinde sepet içerisinde çiçeklerden oluşan bir kompozisyon yer alır. Sepetin alt kısmı iki yana S'ler çizen kıvrık dallar şeklinde uzatılmıştır. Yan cephelerde ise merkezden gelişen bir kompozisyon görülür. Bu kompozisyonun ortasında, dar cephelerde de kullanılan çiçek sepeti çelenk içerisine alınmış olarak yer almakta ve yanlara doğru stilize edilmiş istiridye kabuğu ve C'lerle, kıvrık dallar şeklinde devam etmektedir. Lâhdin tüm cepheleri üstten bir sıra konsol dizisiyle sonlanmaktadır.(R.7) Çiçek gırları ve istiridye kabukları ile dönemin üslubuna da uygun dekoratif bir görünüm kazanan köşe konsolları lâhdin süsleme programını tamamlayan unsurlar olmuşlardır. Lâhdin üzerini örten kapak, profilli silmelerle dışa taşarak cephelerin üzerinde bir tür saçak oluşturan hacimsal durumuyla son dönem sivil mimarî örneklerindeki cephelerinin oluşumunu hatırlatmaktadır. Kapakın üzerinde lâhdin iki dar kenarına yakın olarak birer şahide dikilmiştir.(R.8) Kenger yapraklarının ortasına oturtulan silindirik gövdeli şahide-

Resim 12. Şerife Aişe Atıyye Hanım Labdi'nin yan cephesi

Resim 13. Şerife Aişe Atıyye Hanım Labdi'nin köşe detayı.

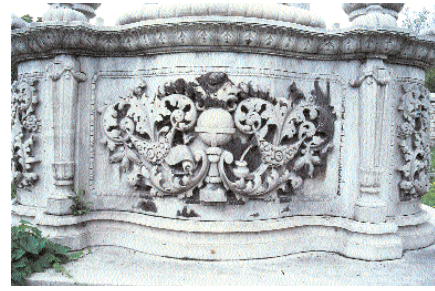
Resim 14. Rıfat Paşa Labdi'nin genel görünümü.

Resim 15. Rifat Paşa
Labdî'nin dar cephesi.

Resim 16. Rifat Paşa
Labdî'nin yan cephesi.

Resim 17. Rifat Paşa
Labdî'nin güney cephesi.

Resim 18. Mecidiye Köşkü
Esvab Odası'nın giriş
cephesinden detay.

9 Çal, Halit: "İstanbul Eyüp'teki erkek mezartaşlarında başlıklar", *Taribi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu*, (28-30 Mayıs 1999/İstanbul) Tebliğler, İstanbul 2000, s.212'de Eyüp'teki erkek mezartaşlarına ait başlıkların sınıflamasını yapmıştır. Bu sınıflamaya göre, *Es-seyyid Muhammed Salib Bey Labdî'nin başşabidesindeki fesin Hamidiye kalıplı feslerden olduğu ve bu fes türünün kebrıbarcı, derviş, öğrenci ve memurlar tarafından kullanıldığı öğrenilmektedir.*

lerde de yine çiçek gırlandlarının gövdeyi çepeçevre dolandığı görülür. Gırlandların ortalarına ise küçük rozet çiçekler işlenmiştir.(R.9) Ayak şahidesine göre daha yoğun bir bezemeye sahip olan baş şahidesinin yola bakan yüzünde kitabe yer alır. İki yandan bitkisel dekorlu bir bordürle sınırlanan kitabenin üst kısmına medfun kişinin cinsiyetini ve mesleğini belirten bir fes işlenmiştir.⁹ Üstten bu fesi de kuşatarak yanlarda kitabeyi sınırlayan bordürlerle bütünleşmiş, ortada istiridye kabuğu ve yanlarda stilize yapraklardan oluşan bir taçla, süsleme programı tamamlanmıştır.(R.10)

Diğer bir örnek rical-i devlet-i aliyyeden Fahreddin Bey'in kızı Şerife Ayşe Atıyye Hanım'a ait olup, baş şahidesindeki tarih kaydına göre h.1308/m.1890 yılına tarihlenmektedir.(R.11) 0.17 m. yüksekliğinde bir kaide taşı üzerine oturtulan lâhit, (1.92x0.60) m. ölçülerinde basit dikdörtgen bir kuruluşa sahiptir. Köşelerde kum saatli, burmalı sütuncelerin yer aldığı lâhdin üst kısmı mukarnas dizisiyle sonlanırken, karşılıklı cephelerde simetrik bir düzenleme görülmektedir.(R.12) Dar cepheler dikdörtgen birer çerçeve içerisine alınmış iri gülçelerle oldukça yalın bir biçimde dolgulanırken, yan cephelerde yine dikdörtgen birer pano içerisinde, yanları rumî ve palmet motifleriyle dekorlu şemseler işlenmiştir.(R.13) Lâhdin üst kenarları bir sıra palmet dizisi ile çevrelenmiştir. 1.25 m. yüksekliğindeki şahideler, (0.11x0.36) m.lik ölçüleriyle yassı dikdörtgen bir kesit verirler. Köşeleri kum saatli, burmalı sütuncelerle belirlenen şahidelerin üst kısımlarında bir sıra mukarnas dizisi yer almakta ve birer palmet tepelikle son bulmaktadırlar. Baş şahidesinin ön yüzünde medfun kişinin kimliği ve ölüm tarihini veren kitâbe yer alır.(R.11)

Dördüncü örneğimiz Eyüp Sultan İmaretî'nin arakasındaki hazirede yer alan Ruscuk Hanedanından Rıfat Paşa'nın lahdidir. Baş şahidesindeki tarih kaydına göre Rıfat Paşa'nın h.1319/m. 1901 yılında vefat ettiği anlaşılmaktadır. Mütavazi ölçülerde bir mimarî eser görünümü veren lâhitte dalgalı konturların esas alındığı barok üslûbun, plâna da yansıdığı görülür. (R.14) Ancak lâhit bütünüyle değerlendirildiğinde ampir, rokoko ve neo-klasik gibi üslupların birarada yorumlandığı eklektik üslubun, hakim olduğu anlaşılmaktadır. Yonca plâna bağlı olarak gelişen oval cepheler, yüksek kabartma tekniğinde, son derece yoğun süslemelere sahiptirler. Doğu ve batı yönüne bakan dar cephelerde, bir madalyon etrafında gelişen bitkisel kompozisyonun başlıca öğeleri, rokoko üslûbunda işlenmiş yaprak motifleri ile çiçek girlandlarıdır. Kompozisyonun etrafı yumurta dizisinden oluşan bir bordürle çerçevelenmiştir. (R.15) Kuzey-güney yönünde yer alan geniş cephelerde ise yine aynı yoğunlukta süslemeler görülür. Ancak burada kompozisyonu oluşturan öğeler çeşitlilik kazanmış, yüksek kabartma tekniğinde stilize yapraklar ile çiçek girlandlarının ortasına dünyayı simgeleyen bir küre yerleştirilmiştir. Ayrıca kompozisyon içerisinde, bir mürekkep hokkası ile bir kağıt tomar, dikkat çeken diğer unsurlardır. (R.16) Oval cephelerin, içe doğru kıvrıldıktan sonra kaide ve kapak kısmında çokgen oluşturacak bir biçimde dışa taşan birleşme noktalarına, neo-klasik tarzda yukarı doğru genişleyen ve dikine yivli birer sütunce yerleştirilmiştir. Çokgen kaidelere oturan sütuncelerin alt kısımları Es-seyyid Muhammed Salih Bey'in lahdidindeki şehidelerde olduğu gibi kenger yapraklarıyla sarılmıştır. Sütuncelerin üst kısımlarında ise çiçek girlandları yer alır. (R.17,18)

Resim 19. Küçükku Kasrı'nın bahçe girişinden detay.

Resim 20. Mecidiye Köşkü'nün cephesinden detay.

Resim 21. Rıfat Paşa Lahdi'nden görünüm.

Lâhdin üzerini örten kapak da silmelerindeki bitkisel süslemeleri ve dışa taşan durumuyla yine neo-klasik üslûbun bir ifadesidir. Kapağın üzerine oturtulan yüzeyleri yivli tepelikler, mimarîdeki ağırlık kuleleri gibi, alttaki sütuncelerle bağlantılı öğeler olarak görülmektedir.

Lâhdin düşey öğelerini oluşturan şahideler, yukarı doğru genişleyen silindirik bir formda ve antik öğelerin çizgilerini taşıyan kaideler üzerinde,

Resim 22. İbrahim Edhem Bey Lahdi'nden genel görünüm.

Resim 23. İbrahim Edhem Bey Lahdi'nin kuzey ve doğu cepheleri.

Resim 24. İbrahim Edhem Bey Lahdi'nin kuzeyden genel görünümü.

alt kısımları kenger yapraklarıyla sarılmış olarak yükselirler. Üstten, yüzeyleri yivli birer tepelikle sonlanan şahidelerden başşahidesinin arka yüzüne, son derece yoğun istifli ondört satırlık kitâbe ve tarih işlenmiştir.

Lâhdin üst ortasında, mimarî görünüşü destekleyen bir unsur olarak, yivli yüzeyi ve basık soğan formuyla oldukça geniş bir altlık üzerinde yükselen çiçek dolu bir kupa yer alır. Barok üslûbun tipik öğelerinden olan ve mimariye ilişkin her alanda (iç mekân dekorasyonu, cephe düzenlemesi) yoğun bir biçimde kullanılan kupa, dönemin diğer sivil mimarlık örneklerinden olan Küçükusu Kasrı (1856-57), İhlamur Kasrı (1849-55) ve Mecidiye Köşkü(1859)'nde de görülmektedir. (R.14,19,20) Lâhdin dar oval cepheleri ise, yüzeyleri stilize bitkisel bezemeli oval alınlıklarla taçlandırılmıştır. (R.21)

Bir başka lahit örneği, yine Eyüp Sultan Haziresi'nde yer alan İbrahim Edhem Bey'in h.1326/m.1908 tarihli lâhididir. (R.22) Tanıtmaya çalıştığımız lâhitlerin en geç tarihli olan bu örnek, niş kuruluşlarıyla oryantalist izlenimler verse de, plân kuruluşu ve cephe düzenlemesiyle, Osmanlı neo-klassiğinin tipik bir uygulamasıdır.

Yerden 1.05 m. yükseltilmiş taş kaide üzerine oturtulan lâhit, (0.91x2.15) m. ölçülerinde dikdörtgen bir kuruluşa sahiptir. Lâhdin cephelerinde daha kaideden başlayan bir hareketlilik göze çarpar. Dar cephelerde üç bölümlü birer sağır niş yer alır ve nişlerin çevresi kabartma olarak rumîlerle işlenmiştir. (R.23) Dar cephelerin bu yalın ifadesine karşın yan cepheler tam bir mimarî cephe ifadesi taşırlar. Üçer bölüm halinde düzenlenen bu cephelerin yan kısımlarında da, dar cephelerde gördüğümüz düzenleme tekrar edilmiştir. Hafif dışa taşarak ayrı bir cephe oluştu-

ran orta kısmın üzerine oturtulan klasik tarzdaki tepelik cephelerdeki mimarî etkiyi güçlendiren en önemli unsurdur. Bu tepeliğin yüzeyi de yine rumî-palmet motiflerinden oluşan bitkisel bir kompozisyonla dolgulanmıştır. Dışa taşarak ayrı bir cephe oluşturan yüzeylerde ikişer niş yer alır. Yuvarlak kemerli bu nişlerin kavsara kısımlarında barok üslubun süsleme öğelerinden olan istiridye kabuğu kullanılmıştır. Nişlerin üst kısmında, iki kemer arasında ise kabartma olarak ayyıldız motiflerinin yer alması 1908 II. Meşrutiyet olgusuyla ifade edilebilir. Tüm cepheler üstten bir sıra mukarnas dizisi ile sonlanmaktadır.(R.24,25) Lâhdin üzerinde dar kenarlara yakın olarak, (0.37x0.37) m. ölçülerinde kare kesitli birer şahide yükselir. Alt kısmı geçmeli palmetlerle kuşatılan şahidelerin köşeleri kum saatli sütuncelerle belirlenmiştir. Üstte ise alt kısımlardaki geçmeli palmet kuşağı birer tepelik olarak tekrarlanmıştır. Şahidelerin kuzeye bakan cepheleri boş bırakılırken,(R 26) Eyüp-sultan Camii avlusuna bakan güney cephelerinde, birbirinin aynı olan sekizer satırlık kitâbeler yer almıştır. Buraya defnedilen kişinin adını, mesleğini ve ölüm tarihini bulduğumuz kitabelerin üst kısımlarında, ayak şahidesinde bir, baş şahidesinde iki adet olmak üzere devlet nişanları görülür.(R.27,28) Devlet nişanları aynı şekilde şahidelerin birbirlerine bakan ön yüzlerinde de tekrarlanmıştır. İbrahim Edhem Bey Lâhdi bu haliyle dönemin özgün mimarî eserleri arasında yer alan Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camii (1871) ve Yıldız Hamidiye Camii (1886) ile hacımsal değer ve mimari cepheleri yönünden karşılaştırılabilir.

Sonuç olarak; Bilindiği gibi Osmanlı Türk Sanatında batılılaşma dönemi barok üslûpla başlamış ve barok

Resim 25. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camii genel görünümü.

Resim 26. İbrahim Edhem Bey Lâhdi'nin ayak şahidesi.

içinde doğan rokoko, sonra ampir ve neo-klasik gibi diğer üslûplarla devam etmiştir. Bu üslûplar arasında öylesine sık geçişler yaşanmıştır ki, bir eser bütün unsurlarıyla analiz edildiğinde hangi ögenin hangi üslûba ait olduğunu belirlemek çoğu zaman imkânsızlaşmaktadır. Bu noktada, eklektik (seçmeci) üslûp adıyla anılan ve bütün eski üslûplardan belirli öğelerin seçilip, kullanılmasıyla oluşmuş yeni bir üslûp gelişmiştir. İşte, Osmanlı Türk Sanatında batılılaşma döneminin

Resim 27. İbrahim Edhem Bey Lâhdi'nin baş şabidesi ve kitabesi.

Resim 28. İbrahim Edhem Bey Lâhdi'nin ayak şabidesi ve kitabesi.

10 Kurgan ve çadır konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Çorublu, Yaşar: *Erken Devir Türk Sanatının ABC'si*, İstanbul 1998, s.43-61. ; Çorublu, Yaşar: "Kurgan ve çadır (yurt)'dan kümbet ve türbeye geçiş", *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, (18-20 Aralık 1998/İstanbul), İstanbul 1999, s.47-62.

ürünü olan bu lâhitler de, plân ve cephe kuruluşları ile dönemin üslûb karmaşasını yansıtan, yani eklektik üslûbun hakim olduğu mütevazî ölçülerde fakat son derece özgün birer mimari eser olarak görülmelidirler. Zira Türk mezar mimarisinin kaynağına inildiğinde, arkeolojik kazılarla ortaya çıkarılan kurgan tipi mezarların kendi

içlerinde bir mekân teşekkülüne sahip oldukları ve o dönemde ölüm hadisesinin ifade ettiği anlama bağlı olarak, birtakım eşyalar, mezar hediyeleri ve hatta atlarıyla birlikte defnedilen insana ölümden sonraki hayatında da yaşamını sürdürebileceği ortamın hazırlandığı görülmüştür. Daha sonraki dönemlerde, toprak üzerinde yapılan anıtsal mezar yapılarında da o dönemin konut yapıları olarak kullanılan çadırların (özellikle yurt tipi çadırların) etkili olduğu ve hatta bu ilişkinin, sadece mimarinin biçimlenmesiyle sınırlı kalmadığı, çadırın, ölünün gömülmesi sırasındaki kullanımıyla, dönemin defin geleneklerine de yansıdığı görülür.¹⁰

Mezar ve konut arasındaki bu ilişki, mezar mimarimizdeki gelişim sürecinin tüm evrelerinde gözlenebilmektedir. Anlaşılmaktadır ki, 19. yüzyıla gelindiğinde mezar yapılarının yine dönemin anıtsal mimarisıyla, özellikle de konut mimarisıyla olan ilişkisi, bu gelişim sürecinde değerlendirilmesi gereken bir olgudur.

Tanıtmaya çalıştığımız örnekler tek tek ele alındığında, özellikle İbrahim Edhem Bey ve Rıfat Paşa'nın lâhitlerinde olduğu gibi etkinin sadece dekoratif amaçlı süsleme öğeleri ve cephe düzenlemesi ile sınırlı kalmadığı, mütevazî ölçülerde birer mimarî eser olarak değerlendirmemizi gerektirecek biçimde, plâna da yansıdığı görülmektedir. Yine İbrahim Edhem Bey Lâhdi ve bu lâhitle benzer kuruluşa sahip olan Hüseyin Avni Paşa Lâhdi (h.1294/m.1877, Süleymaniye Haziresi) gibi örneklerde, cephelerin yola bağlı olarak ele alınması ve yola bakan cephelerin daha özenli işlenmesi, İstiklal Caddesi örneğinde olduğu gibi, kent dokusunda yer alan mimarî yapıların, yola bakan cephelerindeki anıtsallığı ve özenli işçiliği hatırlatmaktadır.

GENEL KAYNAKÇA

Akıllı, Hüseyin: "Edirne Osmanlı mezarlıklarının restorasyon ve konservasyon ışığı altında değerlendirilmesi", Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu, (18-20 Aralık 1998/İstanbul), İstanbul 1999, s.140-159.

Aksel, Tibet: "Yenikapı Mevlevihanesi Haziresi", İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Geleneği I, Ankara 1996, s.223-281.

Aslanapa, Oktay: Türk Sanatı. İstanbul 1986.

Aslanapa, Oktay: Osmanlı Devri Mimarisi. İstanbul 1986.

Ayverdi, E.Hakkı: Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri 755-786 (1453-1481). 2 cilt, İstanbul 1973-74.

Can, Yılmaz: "İslâmın ilk yıllarında mezar, mezarlıklar ve İslâm şabresi", Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu, (18-20 Aralık 1998/İstanbul), İstanbul 1999, s.453-470.

Çal, Halit: "İstanbul Eyüp'teki erkek mezarlarında başlıklar", Taribi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu (28-30 Mayıs 1999/İstanbul) Tebliğler, İstanbul 2000, s.206-225.

Evlîya Çelebi: Seyahatname. (Üçdal Neşriyat), c.1-2, İstanbul 1986.

Çorublu, Yaşar: Erken Devir Türk Sanatının ABC'si, İstanbul 1998.

Çorublu, Yaşar: "Kurgan ve çadır (yurt)'dan kümbet ve türbeye geçiş", Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu, (18-20 Aralık 1998/İstanbul), İstanbul 1999, s.47-62.

Diñçel, Kemal-İşık, Zafer: Mobilya Sanatı Taribi. İstanbul 1979.

Eralp, T.Nejat: "Eyüpsultan ve Osmanlı hükümdarlarının kılıç kuşanma törenleri Taklid-i Seyf", Taribi, Kültürü ve Sanatıyla II. Eyüpsultan Sempozyumu, (İstanbul/ 8-10 Mayıs 1998), İstanbul 1998, s.150-153.

Germaner, Semra: "XIX. Yüzyıl Osmanlı Mimarlığında oryantalist eğilimler", 9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, (23-27 Eylül

1991/İstanbul), Tebliğler, Ankara 1995, s.147-156.

Göktaş, Uğur: "Eyüp Sultan Ziyareti", İstanbul Ansiklopedisi, C.3, İstanbul 1994, s.243.

Kara, Fabrünmisa (Ensari): "Eyüp", İstanbul Ansiklopedisi, C.3, İstanbul 1994, s.245-250

Kara, F. Hatice: "Eyüpsultan yerleşme dokusunun tarihsel süreç içinde gelişimi" Taribi, Kültürü ve Sanatıyla II. Eyüpsultan Sempozyumu, (İstanbul/ 8-10 Mayıs 1998), İstanbul 1998, s.278-293.

Karamağralı, Beyhan: Ablat Mezar Taşları, Ankara 1992.

Karaman, Hayreddin: "Ölüm, ölü, defin ve merasimler", İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Geleneği I, Ankara 1996, s.3-15.

Mantran, R.: 17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul. (Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay- Enver Özcan), 2 cilt, Ankara 1986.

Özaslan, Nuray: "Eyüp kentsel taribinde Osmanlı öncesi dönem", Taribi, Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüpsultan Sempozyumu, (İstanbul/ 28-30 Mayıs 1999), İstanbul 2000, s.452-461.

Ragheb, Youssef : "İslam hukukuna göre mezarın yapısı", İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Geleneği I, Ankara 1996, s.17-23.

Saner, Turgut: 19. Yüzyıl İstanbul Mimarlığında Oryantalizm. İstanbul 1998.

Sözen, Metin: Devletin Evi Saray. İstanbul 1990.

Sözen, Metin: Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan. İstanbul 1975.

Sözen, Metin: Tarihsel Gelişimi İçinde Türk Sanatı. İstanbul 1983.

Tanman M. Baba: "Kılıç kuşanma törenlerinin Eyüp Sultan Külliyesi ve yakın çevresine yansımaları", Taribi, Kültürü ve Sanatıyla II. Eyüpsultan Sempozyumu, (İstanbul/ 8-10 Mayıs 1998), İstanbul 1998, s.76-93.

Yavuz, Hulusi: "İslâmî ziyaret merkezi olarak Eyüpsultan", Taribi, Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüpsultan Sempozyumu, (İstanbul/ 28-30 Mayıs 1999), İstanbul 2000, s.282-289.

Yücel, Erdem: "Eyüp Mezarlığı", İstanbul Ansiklopedisi, C.3, İstanbul 1994, s.252.